

Александър Стоянов

България

и средновековният свят

Исторически атлас

Александър Стоянов

България

и средновековният свят

Исторически атлас

БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ

© Александър Стоянов, автор
© Мирела Мишева, редактор
© Теодор Борисов, научен консултант
© Диана Благоева, коректор
© Мартин Стаматов, дизайн на карти
© Александра Младенова, графично оформление и корица

БИ 93 ООД
София 2022 г.

ISBN: 978-619-7688-14-6

София
2022

ЛЕГЕНДА

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	8
ВЕЛИКОТО ПРЕСЕЛЕНИЕ НА НАРОДИТЕ И БЪЛГАРИТЕ	10
СТАРА ВЕЛИКА БЪЛГАРИЯ	12
КРАХЪТ НА ИМПЕРИИТЕ	14
АРАБСКАТА ЕКСПАНЗИЯ	16
РАЖДАНЕТО НА ДУНАВСКА БЪЛГАРИЯ	18
БЪЛГАРИЯ В КРИЗА (755 – 803)	20
ВЪЗХОДЪТ НА ФРАНКИТЕ	22
БЪЛГАРИЯ КАТО РЕГИОНАЛНА СИЛА (803 – 852)	24
ЕВРОПА В ЕПОХАТА НА РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ	26
ЗЛАТНИЯТ ВЕК НА БЪЛГАРИЯ (852 – 969)	28
КУЛТУРАТА НА ПЪРВОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО	30
ЕВРОПА В ЕПОХАТА НА ВИКИНГИТЕ	32
РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА ХРИСТИЯНСТВОТО В ЕВРОПА	36
ЗАЛЕЗЪТ НА ПЪРВОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО (969 – 1018)	40

ВЪЗРАЖДАНЕТО НА ВИЗАНТИЯ	42
ВОЛЖКА БЪЛГАРИЯ	44
ЕВРОПА В ЕПОХАТА НА ВЪЗХОДЯЩОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ	46
КРЪСТОНОСНИТЕ ПОХОДИ	48
ВЪЗСТАНОВЯВАНЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА (1185 – 1197)	52
БЪЛГАРИЯ НА КРЪСТОПЪТ (1197 – 1218)	54
ЛАТИНСКАТА ИМПЕРИЯ	56
БЪЛГАРИЯ ПОД СКИПТЪРА НА ЙОАН АСЕН II (1218 – 1241)	58
МОНГОЛСКАТА ИМПЕРИЯ	60
БЪЛГАРИЯ В КРИЗА (1241 – 1300)	64
ВЪЗСТАНОВЕНАТА ДЪРЖАВА (1300 – 1331)	66
ЕВРОПА ПРЕЗ КЪСНОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ	68
ЧУМАТА	70
ЗАЛЕЗЪТ НА СРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРИЯ (1331 – 1418)	74
КУЛТУРАТА НА ВТОРОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО	76
ОСМАНСКОТО ЗАВОЕВАНИЕ (1300 – 1421)	78

ИКОНОМИКАТА НА СРЕДНОВЕКОВНА ЕВРОПА	80
СРЕДНОВЕКОВНИТЕ УНИВЕРСИТЕТИ	84
ЕВРОПА НА ПРАГА НА НОВА ЕПОХА	86
БЕЛЕЖКИ	88
ИЗБРАНА БИБЛИОГРАФИЯ	98

ПРЕДГОВОР

Книгата, която държите в ръцете си, е различна. Тя е не просто своеобразен атлас на средновековния свят, но и много повече – синтез между карти на най-важните етапи от историята на Европа в периода 500 – 1500 г. и обобщаващи текстове, чрез които ще разберете как и защо се случват събитията през т.нар. Тъмни векове.

В популярните представи за Средновековието съществува идеята за епоха, белязана от безпросветност, насилие и всеобща мизерия. Тази мрачна картина се подхранва и от начина, по който Средните векове са представени днес на малкия и големия екран, в компютърни игри, романи и песни. Истинската картина на отминалата епоха обаче е много по-пъстра, колоритна, пленяваща въображението.

Средновековието е време, в което хората преоткриват света около себе си. Това е епоха на философски дебати, оживена търговия, постоянен културен обмен, честни войни, поклонничества на хиляди километри. Период, в който легендите и митовете на античния свят биват трансформирани в стремежа към опознаване на Вселената под влияние на световните религии – християнство и ислям. Време, в което в продължение на над 700 години се раждат първите наистина глобални империи – Арабският халифат и държавата на монголите. Успоредно с политическите борби науката преживява постоянен прогрес, който довежда до появата на Ренесанса и поставя основите на Научната революция от XVII в.

Без Средните векове нашият съвременен свят нямаше да съществува. Много от идеите, кои-

то движат икономическия, социалния и политическия ред на съвременното ни, почиват върху открития и постижения, направени през онези отминали времена.

Средновековието има важно значение за нашата история, тъй като по това време се ражда и българската културно-политическа идентичност – българи, траки, славяни, гърци и десетки други народи постепенно се сливат в пъстра нишка, от която е изтъкано съвременното ни национално самосъзнание.

„България и средновековният свят. Исторически атлас“ комбинира визуалното представяне на европейската история в периода 500 – 1500 г. посредством поредица от детайлни карти, съчетани с изчерпателно описание на основните исторически процеси. Специално място е отредено на връзката между българската и европейската история. Българската държава векове наред играе ролята не само на къс от политическия пъзел на Европа, но и на културен мост между Изтока и Запада. Писмеността, която се ражда в българските книжовни школи, носи просвещение и знание на десетки народи. Мощните български владетели постоянно занимават умовете на папи, императори и патриарси. Храбрата българска войска печели блестящи победи срещу най-мощните сили на тогавашната епоха – византийци, араби, франки, маджари, кръстоносни армии, татари и много други. На страниците на този атлас вие ще откриете, че българската и европейската история са свързани много преди самата идея за „Европа“ и „европейско“ да се появи в самосъзнанието на народите от

Стария свят. Постиженията на дедите ни ги поставят в тясна връзка с всички останали народи от това време. Културното наследство на кирилицата, изграждането на самостоятелен държавно-политически модел и трансформирането на българската култура от локално явление в цивилизационен фактор за Балканите променят завинаги лицето на Югоизточна Европа. Отсъствието на България от европейския исторически и цивилизационен контекст би било погрешно и дори фатално за разбирането и възприемането на същността на нашия народ.

Текстовете и картите в книгата следват естествен хронологичен и тематичен ред, като стремежът е да бъде показан плавният и закономерен преход между отделните периоди, съставляващи епохата на Средновековието. Имената на градовете, държавите и народите в текстовете, както и географските обекти и области в отделните исторически карти са съобразени с термините и наименованията в използваните източници от съответната епоха. Всяка отделна глава от „България и средновековният свят“ обръща внимание на една ключова за съответния период историческа личност, чиито действия и постижения бележат развитието на отделни региони или на Европа като цяло. В текста е използван набор от пояснителни бележки, които служат за по-пълноценно разбиране на изложението. За допълнително разгръщане на познанията ви за различните държави, за които се говори в книгата, може да се обърнете към избраната библиография, поместена в края на изследването.

Основната цел на изданието е да синтезира най-важните знания, които трябва да притежавате, за да разберем и да опознаем миналото. „България и средновековният свят“ е справочник, върху чиято основа читателите да развият по-задълбочен интерес към един от най-забележителните периоди в човешката история.

Александър Стоянов

ВЕЛИКОТО ПРЕСЕЛЕНИЕ НА НАРОДИТЕ И БЪЛГАРИТЕ

През IV в. сл.Хр. населението на Евразия започва да се раздвижва териториално. Резките изменения на климата в Азия, войните между Китай и хуните, както и кризите, обхванали Римската империя през II – III в., водят до миграция на огромни групи хора от Тихия към Атлантическия океан, останала известна в историята като Великото преселение на народите.

Сред племената, засегнати от преселението, са и древните българи. Кога и откъде идват те, все още е предмет на изследване. Знаем със сигурност, че в средата на IV в., още преди хуните да пристигнат в Европа, българите вече населяват степите около р. Кубан, северно от Кавказ.¹

Българите се разселват в Европа. Някои от тях достигат до Панония (панонски българи²). Други се установяват на Апенините (Алцекови българи) и в Македония (Куберови българи). Най-голям брой остават в земите между реките Днепър, Волга и Кубан и участват в състава на няколко степни конфедерации – империята на Атила, Аварския хаганат и Тюркския хаганат³. В крайна сметка през 632 г. вождът на уногондурите – Кубрат, обединява българите в първата им самостоятелна държава.

Великото преселение на народите променя развитието на германските племена. Много от тях се изселват от балтийското крайбрежие на юг. Там те създават голям брой държави, повечето от които изчезват бързо или са покорени от своите съседи.⁴ Най-трайно и могъщо се оказва кралството на франките, разположено в земите на древна Галия. Побеждавайки

всички свои съседи, то ще се превърне в най-силната западноевропейска страна – Франкската империя.

Преселението не подминава и славяните, чиито племена тръгват от днешен Беларус, за да заселят цяла Източна Европа. Повечето остават разединени, оказвайки се под влиянието на останалите големи европейски сили – франки, авари и Източната Римска империя.⁵

В опит да опази древното си наследство Източната Римска империя концентрира силите си около столицата Константинопол и владенията си в Близкия изток. За кратко, при управлението на Юстиниан I Велики (упр. 527 – 565), Империята успява да си върне контрола над Балканите и Италия, но тези успехи се оказват краткотрайни.

ЛИЦЕ НА ЕПОХАТА

Атила (упр. 431 – 453) е най-значимият варварски водач в хода на Великото преселение на народите. Той успява да обедини разпръснатите хунски племена в единна степна конфедерация, която скоро подчинява и останалите номадски народи в Източна Европа. Със своята значителна армия Атила господства над германските и славянските племена, обитаващи териториите между р. Рейн и Черно море, като междуременно извършва поредица от разорителни походи срещу двете части на Римската империя. Заплахата от нападение за германските племена и римляните е толкова голяма, че заедно те се обединяват, за да спрат могъщия владетел. През 451 г. в битката при Шалон хуните са победени, а две години по-късно Атила умира. Скоро след това империята му се разпада.

СТАРА ВЕЛИКА БЪЛГАРИЯ

В края на VI в. българските племена, които населяват земите около Черно море и Панония, попадат под властта на двете големи степни империи – хаганатите на аварите и тюрките. Като част от тези държави те са въвлечени във войните на номадските общности с Източната Римска империя и Персия.⁶ През 20-те години на VII в. започва разпадането на Аварския хаганат, а Тюркската империя е обхваната от гражданска война. Възползвайки се от промяната в политическата обстановка, Кубрат (упр. 632 – 665) – вождът на едно от големите български племена – уногонгурите, обединява българите, живеещи на север от Черно море, в самостоятелна конфедерация.⁷ Византийските хронисти я наричат Стара Велика България.

В началото на своето управление Кубрат влиза в конфликт с Аварския хаганат и между 632 и 635 г. завоюва всички земи източно от р. Днепър. Българският владетел използва добрите си отношения с византийския император Ираклий (упр. 611 – 641) и през 635 г. успява да издейства признаване на своята държава от Източната Римска империя. След сключения съюз той получава почетната титла патриций.

Следвайки тюркската политическа традиция, Кубрат ук-

репва контрола на обединените племена, като назначава своите синове за техни ръководители. Първородният му син Баян (Бат-баян, Безмер) получава властта над източните граници. Вторият му наследник, наричан в изворите Котраг по името на своето подвластно племе – котраги, контролира българите по северната граница на съюза. На третият син – Аспарух (Аспар, Исперих, Испор), се пада да управлява българските земи около р. Днестър, където през VI в. се намира конфедерацията на кутригурите.

Велика България достига своя зенит през 30-те и 40-те години на VII в. През 641 г. Кубрат си позволява да се намеси в династическите борби в Източната Римска империя. Подкрепата му за единия от синовете на Ираклий – Ираклеон, и майка му Мартина се оказва неуспешна и василевс става друг Ираклиев потомък – Константин II (упр. 641 – 668). Намесата на Кубрат води до раздор между България и Византия и съюз между ромеите и основния му враг – хазарите. Насърчавани от Византия, те повеждат дълга и кървава борба с българите, която се води през 50-те и 60-те години на VII в.

След смъртта на Кубрат Велика България се разпада на три. Аспарух, начело на своите подчинени племена, се насочва към

Балканите, Котраг поема на север по поречието на р. Волга, а Баян остава да брани основните български земи и попада под властта на хазарите около 668 г.

ЛИЦЕ НА ЕПОХАТА

Кубрат (род. 605, упр. 632 – 665) е първият и единствен владетел, обединил по-голямата част от българските племена в една държава. Смята се, че е роден около 605 г. и е част от уногонгурския род Дуло, а през 619 г. е изпратен от чичо си Гостун (Органа) в Константинопол, където се сприятелява с император Ираклий и приема християнството. Кубрат се връща в българските земи около 628 г. и помага на чичо си да отхвърли властта на Западнотюркския хаганат. През 632 г. той поема водачеството на уногонгурите и след поредица победи срещу авари и тюрки създава Велика България. Предполага се, че умира около 665 г.

КРАХЪТ НА ИМПЕРИИТЕ

Между 526 и 627 г. Източната Римска империя и Персия са в постоянен конфликт, който променя историята на целия средновековен свят. Войните между Рим и Персия започват още преди новата ера, когато Римската република и Партското царство се борят за надмощие в Сирия и Месопотамия.

През 526 г. между Византия и персите започва Иберийската война (526 – 532). След поредица от оспорвани сражения император Юстиниан I Велики подписва примирие с Персия, изплащайки ѝ огромна контрибуция. Мирът дава възможност на византийците да насочат войските си към Тунис и Италия и да унищожат кралствата на вандалите и остготите, които се появяват там през V в.

През 541 г. остготите, в опит да се спасят от византийската заплаха, успяват да вкарат Персия в нова конфронтация с Източната Римска империя – Лазката война (641 – 662).⁸ Началото на конфликта съвпада с разпространението на т.нар. Юстинианова чума. Около 25% от населението на Средиземноморието измира.⁹ Войната между изтощените от пандемията империи завършва без победител през 562 г. Византия отслабва и това позволява на славяните масово да се заселят на Балканския полуостров.

От 572 до 592 г. Персия и Византия отново воюват помежду си. Сасанидите сключват съюз с Аварския хаганат, а византийците – със степната империя на тюрките. В резултат от тези дипломатически ходове аварите започват чести нашествия на Балкани-

те и подчиняват западните български племена и южните славяни. Междувременно хаганатът на тюрките се разширява към Европа и поставя под свой контрол всички български племена на изток от р. Дон. Войната приключва през 592 г. с победа за Византия, но не решава основните проблеми между двете империи.

През 602 г., възползвайки се от династичните борби в Константинопол, сасанидският шах Хозрой II (упр. 590 – 628) започва нов конфликт. Персийско-аварският съюз е подновен и през 626 г. те обсаждат заедно ромейската столица. Обратът настъпва през 627 г., когато император Ираклий разгромява персите в битката при Ниневия.

Персия е надвита и подписва унищителен мир. Византия също е на предела на силите си. В тази сложна обстановка от Арабската пустиня се появяват войските на исляма, обединени от своя пророк Мухаммад. За по-малко от тридесет години след битката при Ниневия Персия е унищожена, а Византия губи всичките си земи в Близкия изток и Северна Африка. Започва възходът на нова империя – Арабския халифат.

ЛИЦЕ НА ЕПОХАТА

Маврикий (род. 539, упр. 582 – 602) – владетел на Източната Римска империя и един от най-талантливите полководци в историята ѝ. Успява да разгроми персите и аварите и да защити Балканите от славяните. Създава ново административно деление на Империята, което ѝ помага да оцелее по време на кризата от първата половина на VII в. Свален със заговор и убит заедно с цялото си семейство.

